

'EQÎDEYÊN MENZÛM DI EDEBIYATA KURDÎ DE

Poetic Aqaidnames In Classical Kurdish Literature Klasik Kürd Edebiyatında Manzum Akaidler

Nusrettin BOLELLÎ¹ - Nurettin ERTEKİN²

KURTE

Piştî qebûlkirina dînê Îslamê gelên Musulman ji bo bîr û baweriyên dînê Îslamê berhem afirandine. Gelê kurd jî, weke hemû gelên Musulman ji bo perwerdehiyâ bîr û baweriyên dînê Îslamê berhem anîne holê. Ev berhemên ku mijara wan bîr û baweriyên Îslamê ne û bi navê *'Eqâidê* tên nasîn hin ji wan bi pexş/nestr û hin ji wan jî bi nezm amade bûne.

Di edebiyata gelên rojhilatanavîn de çawa 'eqîdeyên menzûm wek cûreyek ji berhemên edebî hatine nasîn û di medreseyan de perwerdehî bi wan hatiye kirin her wiha edebiyata Kurdî jî ku perçeyek ji edebiyata rojhilata navîn e, ji berhemên edebî yên bi vî cûreyî bêpar nemaye û ji bo perwerdehiyê, xasma perwerdehiya zarokên Kurdan gelek 'eqîdeyên menzûm' di xwe de bi cih kiriye.

Ev nivîs armanc dike ku eqîdeyên menzûm ên di edebiyata Kurdî ya klasîk de hatine nivîsîn, bide nasîn. 'Eqîdeyên menzûm, hêjmarê beş, beyt û taybetîyên wan bi qasî agahiyên ku me bi dest xistine di vê gotarê de bi cih bûne.

Bêjeyên Sereke: 'Eqîdeyên Menzûm, Edebiyata Kurdî ya Klasîk, 'Eqîdeyên Menzûm ên Edebiyata Kurdî ya Klasîk.

1 Doç. Dr., Mamosteyê Beşa 'Erebî, Zanîngeha Bîngolê.

2 Xwendekarê Lisansa Bilind a Bi Tez.

ÖZET

İslam dininin kabulünden sonra Müslüman halklar İslam inancı için kitaplar yazmışlar. Kürd halkı da bütün müslüman halklar gibi İslam inanç esasları için kitaplar meydana getirmişler. Konusu İslam inancı ve esasları olan kitaplar 'Akaid' kitapları olarak tanınmakta, bunlardan bazıları manzum bazıları da düz yazı şeklinde hazırlanmışlardır.

Nasıl ki Ortadoğu halklarının edebiyatında manzum akideler bir edebi kitap türü olarak tanınmış ve medreselerde kitap bir eğitim ya da öğretim materyali olmuşsa, aynı şekilde ortadoğu edebiyatının bir parçası olan kürd edebiyatı da bu edebî türden kendini mahrum bırakmamış, özellikle kürd çocuklarının eğitimi için birçok manzum akaid kitaplarını kendi içinde barındırmıştır.

Bu yazıda elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde manzum akaidler, bölüm sayıları, beyit sayıları ve özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manzum Akaidler, Klasik Kürd Edebiyatı, Klasik Kürd Edebiyatında Manzum Akaidler.

ABSTRACT

After accepting the Islamic religion, Muslim peoples wrote books for Islamic beliefs. The Kurdish people, like all Muslim peoples, have brought books for Islamic beliefs. The books on Islamic belief and principles are known as 'Akaid' books, some of which are poetry and others are written in plain text.

In the same way, Kurdish literature, which is a part of Middle Eastern literature, has not deprived itself of this type of literary book, and has been able to publish many verse akaid books for its education and especially for the education of Kurdish children, as it is known as a kind of literary book in the literature of the peoples of the Middle East, harbored.

In this article, poetical poets in classical Kurdish literature are introduced. In this article, we have covered the information on the vernacular akaideler, chapter numbers, couplet numbers and properties.

Keywords: Manzum Akaidler, Classical Kurdish Literature, Manzum Akaidler in Classical Kurdish Literature.

DESTPÊK

Bêjeya 'Eqâidê ji 'erebî hatiye û ji rayeka **a k d** (عقائد) ê peydabûye. 'Eqâid, pirhejmara " 'Eqîde"yê ye û wateya wê a bêjeyî girêklêxistin' e. Bêjeya 'Îtûqad'ê bi wateya 'girêdana tiştêkî bi girêklêxistinê, baweriya tiştêkî bi dil û can, bi dil hebandin'ê tê.³

3 Ahmet Saim Kılavuz, "Akâid", DİA, II, 212.1989

Li gorî wateya têgînî;

a- Rêgezên ku pêwîst e baweriya bi wan hebe

b- Zanistên ku mijara wan rêgezên baweriyên mecbûrî ne

c- Doktrînên baweriyê

d- Berhemên ku mijara wan rê û rêbazên baweriyê ne, ji wan re 'eqîde tê gotin.⁴

Bi wateya taybetî; zanista ku bi kurtasî û bê nîqaş mijarên bîr û baweriyên dinê Îslamê tîne zimên 'eqaîd e.⁵ Li gor vê pênaseyê mijarên 'eqaîdê yên sereke ev in.

a- Baweriya bi Xwedê

b- Baweriya bi firêşteya/ferîşteyan

c- Baweriya bi pirtûkan

d- Baweriya bi pêxemberan

e- Baweriya bi axretê

f- Baweriya bi qederê⁶

Nivîsandina berhemên 'eqaîdê di lîteratura Îslamê de cihêkî girîng digre. Ji ber sedemên derketina hin pisgirêkên bîr û baweriyê, zanyarên Îslamê berhemên 'eqaîdê nivîsandine. Di dîroka îslamê de cara yekem Ebû Henîfe berhemên 'eqaîdê nivîsandiye. *El-Fiqhu'l-ekber*, *el-Fiqhu'l-ebsat*, *el-Âlim ve'l-muteallim* û *el-Wasiyye* çar berhemên Ebû Henîfe ne di mijara 'eqîdê de. Wek Ebû Henîfe; 'alim û zanayên mîna Îmam Şâfi'î, Ahmed b. Hanbel, Taberî, Tahawî, Buhârî, Dârimî, Ebû Davud û Îbn Mende ji berhemên 'eqaîdê nivîsandîne.⁷

'Alimên Îslamê mijarên zanista 'eqîdî ewqas girîng dîtine ku ji bo jin û pîrekên musulmanan berhemên taybet nivîsandine. *El-Însaffî ma Yecûbû Î'tîqaduhû we la Yecûzû'l-Cehlû Bihî* ya Baqillanî (m. 1013), *el-Eqîdetû'l-burhanîyye* a Selalîcî (m. 1197), *el-Mufîde* ya Senûsî (m. 1490), *Eqîdetû Ehl'l-Îman* ya Ebdulqadir el-Fasî (m. 1680) wek nimûne ji berhemên 'eqaîdê ne ku bi taybet ji bo jina hatine nivîsandin, em karin destnîşan bikin.⁸

Nivîsandina berhemên menzûm çawa ku di warê fiqh, hedîs, sîyer, serf û nehwe de tîne dîtî, di mijarê 'eqîdeyê de jî xwe nîşan didin. Çend sedemên nivîsandina berhemên 'aqîdeyên menzûm ev in : Bi kurtasî û bê nîqaş rave-

4 Kadrî Yildirim, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II*, 'eqîdeya Îmanê, Avesta, r.42, İstanbûl, 2008

5 Kılavuz, hb. r.213

6 Kadrî Yildirim, hb. r.42

7 Songül Karaca, Kadızâde Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid*, (inceleme-tenkitli metin- sözlük-dizin), Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012, r.3

8 Ahmet Çelik, *İnanç Eğitimi Açısından Mağrib'te Kadınlara Yönelik Yazılan Akide Eserleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, h. 43, Erzurum 2015, rr. 442-446.

kirina mijarê, asankirina perwerdehiyê, ezberkirin û di hiş de mayîn û ji bo fêrbûna kesên ku bi ‘erebî nizanin, bûye sedema nivîsandina berhemên ‘eqîdeyên menzûm. Helbestvaniya nivîskar, tradîsyona avakirina berhemên menzûm û komkirina hemû nêrînên mezhebekî di berhemê de jî, bûye hin sedemên din ji bo avakirina ‘eqîdeyên menzûm.⁹

Di nav de çend rîzperr/istîsna hebin jî bi gelemberî ‘eqîdeyên menzûm bi teşeya mesnewîyê hatine nivîsandin û wek cûreyeke berhemên edebî di nav edebiyata rojhilata navîn de gelek nimûne jê dikare bê dîtin.

Taybetmendiyên ‘eqîdeyên menzûm bi vî şeklî em dikarin dest nîşan bikin.

- Bi gelemperî bi teşeya mesnewî hatine nivîsandin.

- Li ser wezna ‘erûzê ava bûne.

- Ziman asan e.

- Ji bo perwerdehiya xwendekarê medreseyan hatine nivîsandin

- Bi giştî ji bo ‘eqîda Ehlê Sunnet wel-Cemaet ava bûne.

- Ji ber ku mijarên ‘eqîdeyê ne , ‘ezabê gorê, bihişt, dojah, qîyamet jî tê de hatine ravekirin.¹⁰

1- DÎ EDEBİYATA ‘EREBAN DE ‘EQÎDEYÊN MENZÛM

Di edebiyata ‘Ereban da yekem car menzûmeyên didaktîk di dewra Emewîyan de, di warê fiqh, hedîs û tefsîrê de tê dîtin û hinek guherînên biçûk çê bûbin jî ev tradîsyona menzûmeyên didaktîk di dewra ‘Abbasîyan de jî didome. Di dewra Abbasiyan de şairekî bi navê Ebân b. Abdilhâmid el-Lâhikî di van mijaran de gelek berhem anîye holê û wek pêşengê menzûmeyên didaktîk tê nasîn. Bi navê *Rojî û Zekâtê* menzûmeyerê wî heye.¹¹

Di edebiyata ‘Ereban de ‘eqîdeyên îmanê wek beşê binî ji edebiyata didaktîk cih girtiye, gelek berhem derketine pêş. Ji nav van berheman a herî navdar *El-Emâlî* ya Êşî ye. Ev berhem ji 66 beytan pêkhatiye û di medreseyan de hatiye xwendin. 7 şerhê wê bi ‘Erebî û çar şerh û çar wergerê wê bi Tirkî hene.¹² Navên hin berhemên ‘eqîdeyên menzûm di edebiyata ‘Ereban de ev in.

- *Kasîde-i Nûniyye (Cevâhiru’l-Akâid)*- Hızır Bey- 105 beyt

- *‘Uqûdu’l-‘Aqâid fî Funûni’l-Fevâid*, Îmâm-zâde Ruknuddîn Sedîduddîn

9 Ahmet Aydın, *Manzum Fıkıh Metinleri – I*, Usul İslam Araştırmaları, Sayı: 26, Temmuz-Aralık 2016, ISSN 1305-2632, s.137-147

10 Karaca, Songül, hb. r. 4-6

11 Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme Metin*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, 2011, r.5-6

12 Karaca, hb. r. 6

- *Nazmu'l-Cevâhir*, Tâhir b. Arabşâh el-İsfahânî
- *Nazmu 'Aqâidi'l-Mardînî*, Alâaddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Şeref (el-Müşerref) el-Mardînî
- *El-'Aqîdetü's-Seffârîniyye*, Abdullah eş-Şemrânî- 210 beyt
- *'Aqîdetu's-Sarsarî*, Yahya b. Yusuf es-Sarsarî
- *Qesîda Emâlî*, Sirâceddîn Ali b. Osman el-Ûşî- 66 beyt
- *el-Îlâm bi-Hudûdi Qavâidi'l-İslâm*, Kâdi İyaz
- *Cevheretu't-Tevhîd*- Ebû İshaq İbrahim b. İbrahim el-Lekânî- 144 beyt
- *el-qasîdetu'n-Nûniyye*, İbn Qayyim el-Cevziyye-5949 beyt
- *el-'Aqîdetu's-Şeybâniyye*, Ebû Muhammed Yûnus b. Yûsuf eş Şeybânî-79 beyt
- *'Aqîdetu'l-Vâsitiyye*- İbn Teymiye
- *'Aqîdetu'l-Avâm*- Muhammed Alevî el-Malikî¹³
- *Envârü'l-Uqûl fi't-Tevhid*-Ali Bahâurrahman el-Mennân
- *'Aqîde-'Omer b. Ebî'l-Hasen el-Hanbelî*
- *Ed-Durretu's-Sittîniyye fi Telhîsi'l-'Aqîdeti's-Sunniyye*-Fahrüddîn b. ez-Zubeyr Ebû'l-'Aliyye

2- DÎ EDEBİYATA FARİSÎ DE 'EQÎDEYÊN MENZÛM

Li gor jêderê ber destan di edebiyata farsî de em li rastî du 'eqîdeyên menzûm tîn. Yek te'lîf e û yek wergera ji 'erebî ye.

- *Mîr'atu'l-'Eqâ'id*- Molla Camî - 226 beyt e¹⁴
- *Necm-i Zeberkân*- Wergera *Qesîda Emâlî*, Sirâceddîn Ali b. Osman el-Ûşî ye¹⁵

3- DÎ EDEBİYATA TIRKÎ DE 'EQÎDEYÊN MENZÛM

Di edebiyata tirkî de hîn bêtir di sedsala 17 û 18an de em li rastî 'eqîdeyên menzûm tîn. Di vî warî de heta dema me gelek berhem hatine nivîsandin. Di edebiyata tirkî de 'eqîdeyên ku hatine nivîsandin wek du cûreyan em dikarin binirxînin. 'Eqîdeyên werger û 'eqîdeyên te'lîf.¹⁶

3.1- 'Eqîdeyên werger;

- *Fıkh-ı Ekber*- İmâm-ı Azâm
- *el-Vasiyye*- İmâm-ı Azâm

13 Akçay, hb. r. 6-10

14 Ahmet Sevgi, *Molla Câmî'nin Akâit Risalesi ve Türkçe Manzûm Bir Tercümesi*, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2011, Sayı 26, s.1-4

15 Karaca, hb. r.8

16 Karaca, hb. r.10

- *Kasîde-i Emâlî*- el-Ûşî
- *Kasîde-i Nûniye*- Hızır Bey
- *İtikadnâme*- Molla Câmî
- *Vasiyetnâme*- Birgivî¹⁷

3.2- ‘Eqîdeyên te’lîf;

- *Ahvâl-i Kuyâmet*- Şeyyad Hamza-289 beyt e
- *Sîrâcu’l-Müslimîn*- Ali Şîr Nevâyî-213 beyt e
- *Manzûme-i Akâid*- Kadızâde Mehmed Efendi-1528 beyt e
- *Hudâ Rabbim Manzûmesi*- Erzurumlu İbrâhim Hakkı
- *Nazmu’l-Leâlî*- Tokatlı İshak Zencânî-302 beyt e
- *Manzûme-i-Akâid*- Kadı Hüseyin Ispartavî-2037 beyt e
- *Zuhrül-Âhire*- Süleyman Nahîfî-756 beyt e
- *Kasîde-i İtikâdiyye*- Kemâl bin el-Hâc Mehmed Salih Vecîhî Paşa-215 beyt e
- *Türkçe İtikad Manzûmesi*- Veled Çelebi İzbudak-102 bend e
- *Ravzatu’l-Îmân*- Yusuf el-Maraşî¹⁸

4- DÎ EDEBİYATA KURDÎ DE ‘EQÎDEYÊN MENZÛM

Edebiyata kurdî ya klasîk, wekî edebiyata ‘erebî, farsî, tirkî ya klasîk perçeyek jî edebiyata rojhilata navîn e. Di bin bandora edebiyata rojhilata navîn de maye û cureyên vê edebiyatê em di edebiyata kurdî ya klasîk de jî dibînin.

Şêx Ehmedê Xanî, bi nivîsandina berhema xweyî granbiha ya bi navê *‘Eqîdeya Îmanê*, bûye pêşengê ev cûre berhemên edebî di edebiyata kurdî ya klasîk de. ‘Eqîdeyên ku piştî ‘eqîdeya Şêx Ehmedê Xanî hatine nivîsandin; bi naverok, teşeya nezmê, bikaranîna qalibê ‘erûzê, asaniya ziman, dûrbûna ji pêkanîna hunerên edebî, di bin bandora vê ‘eqîde de mane. Ji bo îsbata van agahiyan ew ‘eqîdeyên ku em ê li jêr bidin nasîn ji me re bes in û pir in.

Li gor jêderên li ber destan bi devoka Goranî me tu agahî der barê ‘eqîdeyên menzûm nedîtin. Ku hebin jî em negihîştin wan.

Bi devoka Soranî em gihîştin du ‘eqîdeyên menzûm. *‘Eqîdeya Mewlewî* a bi navê *‘Eqîdey Merdiyye*, bi danîşanên/ delîl ‘eqlî û neqlî, bi ravekirina hemû mijarên bîr û bawerîyê ve ‘eqîdeyêke mezin û berfireh e.

Tevî ku edebiyateke nûjen e jî, bi nivîsandina 5 berhemên ‘eqîdeyên menzûm devoka Zazakî/Kirdkî jî, xwe bêpar nehiştîye ji vê cûreya edebî.

17 Akçay, hb. r. 6-16

18 Karaca, hb. r. 10-16

Bi devoka Kurmancî gelek ‘eqîdeyên menzûm hatine nivîsandin. Nivîsandina ‘eqîdeyên menzûm ji Şêx Ehmedê Xanî dest pê kiriye û heya roja me jî didome. ‘Eqîdeyên ku em gihîştin wan li gor jêderên li ber destan me der barê wan de agahî dest nîşan kir. ‘Eqîdeyên ku em negihîştin wan avê wan an navê nivîskarê wan di bin-binbeşekê de me nivîsand.

Her çiqas wek kêmasiyeke vê gotarê bê dîtî jî, ji ber ku em negihîştin jîyana temamê nivîskaran, bi sedema ku guncanî/ahenga nivîsê xera nebe me jîyana nivîskaran nenivîsand.

4.1- ‘Eqîdeyên Soranî

4.1.1- Mehwî- ‘Iqdul ‘eqaîd (m.1830/1906)

Ji 136 beytan pêk hatiye. Bi teşeya *Mesnevîyê* hatiye nivîsandin. Bawerîya bi Xweda, bawerîya bi pêxemberan, îman û kufr, ‘eşereyê mubeşşere (Deh sehabiyên ku bi çûna bihiştê hatine mizgînkirin), tewbe mijarên vê ‘eqîdeyê ne. ‘Eqîda Mehwi, hemdem qesîdeyêke ‘nûnî’ ye. Hemû misrayên duwem bi herfa ‘n’ xelas dibin. Nivîseke bi vê terzê di nav ‘eqîdeyên ku li ber dest in nehatiye dîtî. Di vî warî de ‘eqîda yekem e. Herdû beytên pêşî û dawî ev in.

Mesûlîme î’ane le wehhabî muste’an

Her lew dekem sual û, dekem hemdî ew be can

...

Baqî le fezlê xwotewe ser rohî ehmedî

Nazil bikey selat û selamî leh ed fuzûn¹⁹

4.1.2- Mewlewî-‘Eqîdey Merdiyê (m.1806/1882)

‘Eqîdeyê gelekî mezin e. Di edebiyata kurdî de ‘eqîdeya herî mezin e. Ji 2441 beytan pêkhatiye. Destpêk, mebhesu’s-selatî we’s-selâm, mebhesu’l-îman, mebhesu’l- wucûdî wel wucûb, mebhesu’l-wehdetî, mebhesu’l-îmanî billahî te’ala, mebhesu’l-heyât, mebhesu’l-‘ilm, mebhesu’l-îradetî, mebhesu’l-qudretî, mebhesu’l-sem’î we’l- beserî we’l-kelam, mebhesu’l-beqaî we’t-tekwîn, mebhesu’l-esmaî, mebhesu’l-ef’alillahî we hîkmetîhî, mebhesu’l-husnî wel qubhî, mebhesî ruyetullahî te’ala, mebhesî wesfî’l-melaîketî, mebhesu’l-îmanî we’t-tesdîqî bî cem’îl kutûbî’s- semawiyetî, mebhesî fi tehqîqî kelâmillahî te’ala, mebhesu’l-enbiyaî we’r-rusûlî ‘eleyhîmu’s-selam, mebhesu’l-xatemiyyetî, mebhesu’l-îsrâ we’l-mî’racî’r-resûl, mebhesu’l-kerametî, mebhesu’l-xewariqî, mebhesî îmtîhani’l-ewlîya, mebhesu’l- xulefaî we’s-sehabetî, mebhesî yezîd, mebhesu’l-xîlafetî we’l-îmametî, mebhesu’l-hesenî wel huseyn rediyellahû te’âlâ ‘enhûma, mebhesu’l-eîmmetî fi’l-ûsûlî we’l-furû’ we’tterîqetî we eqtâbiha, mebhesî hedretî eş-şeyx

19 Mehwi, *Dîwanî Mehwi*, wêşanên Nefel, r. 120-132, Stockholm, 2007

‘usmân sîraceddîn we ewladîhî qeddesellahû esrârehum, mebhesu’l-îmanî bi’l-yewmî’l-axirî we ‘elameti’l-axîretî, mebhesu’l-munkerî we’nnekîrî, mebhesu’l-axîretî we’l-me’ad, mebhesu’l-hîsabî we’l-kîtabî we’ssîratî we’l-mîzân, mebhesu’l-cennetî we’nnâr, mebhêsî beqai’l-cennetî we’l-cehîmî, mebhesu’l-şefa’etî, mebhesu’l-qedâî we’l-qeder û xatîme navên beşên ‘eqîdeya Mewlewî ne.

Herdû beytên pêşî û dawî ev in;

Zubdey ‘eqîdey xulasey kelam

Her le tow û bo tos hemd û senay ‘am

...

Nîza’ berya we degel xas û ‘âm

Sehhel ‘eqîde we temel kelam²⁰

4.2- ‘Eqîdeyên Zazakî

Heta niha bi devoka zazakî pênc ‘eqîdeyên menzûm hatine peydakirin.

4.2.1- Şêx Muhemmedê Şêx Ensarî- Raro Raşt (m.1879/1976)

324 beyt e û bi teşeya mesnewî bi ‘erûzê hatiye nivîsandin. Behra wê Muteqarib e û qalibê wê jî *fe’ûlun fe’ûlun fe’ûlun fe’ûl* e. Herdû beytên pêşî û dawî ev in;

Heçî hemd hemey jîn Allah rî tamam

Resûl bê jê ser o selat û selam

...

We him mu’în û mu’înât ecme’în

Bidî xatirê Xatemu’l-murselîn

‘Eqîdeya *Raro Raşt* ji destpêkek û 21 beşan pêk hatiye. Navê beşên wê ev in: Erkanê îslamey, erkanê îmanî, sîfatê ullah heçî zatîyey jey, ino mebhês ê sîfatê selbîyew, sîfatê ullah heçî qedîmîyey ki subûtiyey, inca melaîketandê homay ra behs keno, inca kitabandê homay ra behs keno, inca ‘ededê enbîyandê homay ra behs keno, mebhês u’t-tefazul, sîfatê peygembera hemînî, inca ‘elamatê qiyamet ra behs keno, inca cuz’î îxtiyarey ra behs keno, mebhês u’r-rîsâle, mebhês ê şemaîlandê muhemmed sellallahû te’ala ‘eleyhî we selleme, inca mî’racdê peygemberî ra behs keno, inca ru’yetê cemaleyda ullah ra behs keno, inca te’sîrdê du’an a behs keno, mebhês ê nesbu’l-îmamî, inca sualdê qebri ra we ehwaldê qiyametî ra behs keno, mebhês ê adabdê nimajî, mebhês ê wardîşî.²¹

20 Mewlewî, -‘*Eqîdey Merdîyye*, lêkolînewe û lêkdanewe mela ‘Ebdulkerîm Muderrîs, pêndaçûnewe Fatîh ‘Ebdulkerîm, muntedî îqres-seqafî, 1988.

21 Bilal Zîlan, *Di Kitabê Muhemmedê Şêx Ensarî: “Raro Raşt” û “me’lûmatê Dînîye” (metn û cîgêrayîş)*, Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanîstê Ziwan û Kulturê Kurdan, Tezê Lîsansê Berzî, r. 24-25, Mêrdîn, 2016

4.2.2- Mela Mehmed Elî Hunî- Eqîdey Îman-Eqîdey Îslam (m.1930)

66 beyt e. Bi teşeya Qesîdeyê û wezna heceyê hatiye nivîsandin. Îman, tewhîd, sîfatê Xweda, şeş ruknê îmanê û şîroveya wan, mijarên sereke ên vê 'eqîdeyê ne. Wek mînak hin beyt ji vê 'eqîdê;

*Hey ya însan ya însan
Homa yew bîya îman
Tu biwan 'ilm û îrfan
Bizan eqîdey îman*

...

*Vonû, Veynen', Virazen'
Eşkenû Şerr nêwazen'
Zanû, Eşnawen', Wazen'
Bizan eqîdey îman²²*

4.2.3- Mela Muhemmedê Hezanî- 'Eqîdetu'l-Îmanî (m,1939)

Bi şîklê mesnewîyê bi wezna 'erûzê, bi behra remela nesalim li ser qalibê *fa'îlatun fa'îlatun fa'ilun* hatiye amade kirin û bi giştî 144 beyt e. Her çî qas ev menzûme bi navê 'Eqîdetu'l-Îmanî hatiye nasîn jî, lê belê 96 beytên pêşî 'eqîde ye û beytên mayîn fiqh e. Ruknê îslamê û ruknê îmanê, sîfatê Xweda, bawerîya bi pêxemberan û mi'rac wek mijar di vê menzûmeyê de bi cih bûne. Herdû beytên pêşî û dawî ji mijara 'eqîdeyê ev in;

*'Ewwilê destkerdişê eşyan tamam
Vatişê ma namê Ellah ze'l-meram*

...

*Qey 'eqîdî vatişê ma bîy xîtam
Şafi'ê ma ro bivarê se selam²³*

4.2.4- Ali Sizerî- Seruven-i Mahşeri (m.1950)

Mijarên girêdayî bi roja Qiyametê û heşrê di vê berhemê de tînen îzahkirin ku ev mijar jî, ji mijarên 'eqîdeyê tînen hesibandin. Bi tîpên latînî hatiye nivîsandin. Di 2007an de du cara di nav weşanên Şenol yayincılık de hatiye weşandin.

Bi wezna hecê bi teşeya mesnewî hatiye nivîsandin. Hejmara beytên wê 382 ne. **Her dû beytên pêşî ev in;**

*Bismillahî vaje hem dest pê'bike
Behsê merg û axrette ma go bike*

22 Zilan, hb, r.24-25

23 Zilan, hb, r.26-27

*Çiyko behs keno kîtab ma nûsenê
Behsê qiyamette ma dest pê'kenê²⁴*

4.2.5- Mela Mehemed Demîrtaş- Qesîdeya Diyîn (m.1936)

Di formata mesnewiyê de hatiye amade kirin. Mijarên ruknên îslamê, ruknên îmanê, tewhîd, helal, heram, zekât û wd. tê da bi cih bûne.

Malikên Pêşîn û Paşîn:

*Ma bi bîsmîllahî dest pey kenî her çî ra verî
Hemd û sena qey Ellah rî ma bî abd û rehberî*

*Ferzî ma nuştî vaji ma bizûni bîyari ca
Ma emelkî qey Ellah dî sahîh û, îmûnî ma²⁵*

4.3- 'Eqîdeyên Bi Devoka Kurmancî

Bi vê devokê gelek 'eqîde hatine nivîsandin. Em gihîştin hin 'eqîdeyan û me li jêrê danasîna wan kir. 'Eqîdeyên ku em negihîştin wan wek binbeşek vê gotarê me navê wan û navê nivîskarê wan bi bîr anîn. 'Eqîdeyin li ber dest jî ji ber ku nivîskar ne diyar e me di vê gotarê de ji wan behs nekir. Lewra tê famkirin gelek 'eqîde hîn nehatine tomarkirin.

4.3.1- Şêx Ehmedê Xanî- 'Eqîdeya Îmanê (m.1651/1707)

Bi teşeya mesnewî, bi wezna 'erûzê, bi behra muteqarib, bi qalibê *fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûlun* hatiye nivîsandin û ji 70 beytan pêk hatiye. Di edebiyata kurdî de li gor jêderên li ber destan 'eqîdeya yekem e. Di edebiyata kurdî de yekem berhema dînî ye. Bandora wê li ser 'eqîdeyên ku piştî wê hatine nivîsandin eşkere xwuya dike.²⁶ Herdû beytên pêşî û dawî ev in;

Li bate mûheqqeq bitin ev cewab

Duhû gote min hatifê bê hîcab²⁷

...

Min û cümle ê ummeta Mustefa

Bibî cennetê tabî'ê Mustefa²⁸

24 Zilan, hb, r.27-28

25 Metîn Çiftçî, *Edebîyatê Zazakî yê Klasîk de Eqîdenameyî*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, Cilt1, Sayı 2, Kasım 2015, r.117-119

26 Kadrî Yıldırım, h.b r. 42-43

27 Kadrî Yıldırım, h.b.r. 175

28 Kadrî Yıldırım, h.b.r. 333

4.3.2- Mela Xelîlê Sêrtî – *Nehcu’l-Enam* (m.1754/1843)

Nehcu’l-Enam bi teşeya mesnewî li ser behra muteqarib bi qalibê *fe’ûlun, fe’ûlun, fe’ûlun, fe’ûl* hatiye nivîsîn. Ji 274 beytan pêk tê. Mela Hilmî Qoxî ev berhem şerh kiriye. Ji Nehcu’l-Enamê em du malikan li jêr dinivîsîn.

*Tu guh dêre nutq û beyana fesîh,
Ji bo ferzû ‘eynane merdê melîh*

...

*Melaîk ji bo wî hene bê ‘eded,
Mudamî ‘îbadet dîkin bê meded²⁹*

4.3.3- Evdîrehîm Rehmîyê Hekkarî- ‘*Eqîda Kurdî* (m.1958)

Dîne me, şûrûtu’l-îman, amentû billahî, we melaîketîhî, we kûtûbîhî, we resûlîhî, sifati’r-resûl, ‘elametissa’etî, we’l-yewmi’l-axirî, Hedretî Mûhemmed ‘eleyhisselat û wesselam û tarîx 11 beşên vê berhemê ne. Mîjarên di vê berhemê de bi cih bûne ji navên beşan xwuya dibin. Bi giştî 74 beyt e û bi teşeya mesnewîyê hatiye nivîsandin.

Her dû beytên pêşî;

*Elhemdûlîllah dîne me Îslam e heqe em muminîn
Tabî‘ê şahê Emînîn ummeta Wî muslimîn*

*Ruknê dîne me ku pêncin tû bizane ey ‘ezîz
Ya ewel kelîma şehadet tû bibêje pak temîz*

Her dû beytên dawî;

*Tû bi xwûne wê ‘eqîde hem tû berke wesselam
Ji ‘eqîde Hemden Lillah gotî min temmel kelam
Ne ewwel û axir ku yêke sanî û salis ku sî
Qenc tefekkur ke bi zane bûye tarîxa ewî³⁰*

4.3.4- Mela Ehmed Heyderî- ‘*Eqîdeya Îmanê* (m.1887/1937)

Bi teşeya mesnewîyê bi wezna ‘erûzê li ser behra hezeca nesalim bi qalibê *mefa’îlun, mefa’îlun, fe’ûlun* ji çar beşan pêk hatiye. Navên beşan ev in. Destpêk, ruknên îslamê, ruknên îmanê û xetîme. ‘Eqîde bi giştî 225 beyt e.

29 Ahmed Hilmî Qoxî, *Rehberê ‘Ewam Şerha Nehcu’l-Enam*, Îhsan Yayınları, İstanbul, 2004

30 Tehsîn Îbrahîm Doskî, ‘*Eqîdenameyên Kurmancî*, Çapxaney Hecî Haşim, r. 19, 26, Hewlêr, 2010

Beyta destpêkê wiha ye:

*Ji ewwel hemdê bêhed bo Xuda bit
Selamu-llah li ruhê Mustefa bit*

Beyta dawîn ji wiha ye:

*Ji bona Heyderî Ehmedê bedkar
Bixwînin fatîhek îclasê sê car*

4.3.5- Mela Mihemmed Emîn Heyderî -‘Eqîda Îmanê (m.1927/2003)

Ev ‘eqîde ji heşt beşan pêkhatiye. Destpêk 12 beyt, behsa bawriya bi xwedê te‘ala 8 beyt, behsa baweriya bi melaîketê xwedê te‘ala 9 beyt, behsa baweriya bi kîtabê xwedê te‘ala 8 beyt, behsa baweriya peyxemberê xwedê te‘ala 10 beyt, behsa wesfê Mûhemmed sellallahû te‘ala ‘eleyhi wesellem 69 beyt, behsa ‘elametê qiyametê 31 beyt, behsa baweriya qiyametê 37 beyt, îstîxase û hewâr 24 beyt e. Bi giştî 208 beyt e. Her çar beytên pêşî ev in:

*Bi hemdê Xwûda yê ku tewfîq ji wî
Bi şukrê Xwûda yê hîdayet bi wî
Selat ser Mûhemmed nebîyyê di wî
Di gel al û eshab û etba‘ê wî
Birayê musulman ji dil guh bide
Ewê ferdû‘eynin di dînê te de
‘Eqîdê beyan kim tu guh lê bikî
Ji bo ê nezan dînê xwo fehm bikî*

4.3.6- Mela Mihemmed Şah el-Metmûrî - ‘Eqîdeti’l- Îslamîyyeti Wel Mew‘izeti’l-Heseneti (m.2002)

Li gor nusxeya li ber destê me di sala 1996an de hatiye nivîsandin. Di serî de bi du beytan wiha dibêje;

*Bi nûnekî sakin çêkim ez nîzam
Da ‘îşqê bigirin qulûb ê sûmam*

*Di ‘ilmê ledun de bikin tum dewam
Pê hîn bin temamên biraê ‘ewam*

Piştî van her dû beytan beşa destpêkê heye. Ev beş 15 beyt e. Piştî vê beşê ‘eqîde di bin sernavê ‘Mebhesa ‘Eqîda Îslamê’ dest pê dike. Ev behs ji 99 beyta pêk tê.

Hersê beytên serî evin.

*Bi navê Xwûda ê Rehîm û rehman
Em çêkin ‘eqîdek bi Kurdî ziman
Ji bo zanîna wan bira ê şîrîn
Bi rukn û erkân û fûrudat ê dîn
Bizanin nemînin di destê le”n
Ne kêşin ‘ezab ew di narê hezîn³¹*

4.3.7- Seyyîd ‘Ebdûlqadîr Erzen - Eqîda Îmanê Ji Bo Muminên Cîhanê (m.1962)

Di sala 2013an de hatiye nivîsandin. Bi tîpê latinî hatiye nivîsandin. Di serî de pêşgotineke bi mensûrî/pexşanî heye. Piştî vê pêşgotinê beşa *hişyarîyê* heye. Ev beş 12 beyt e. Nivîskar di serî de ruknên îslamê îzah dike. Paşê, bi berfirehî behsa ruknên îmanê dike û berhema xwe bi beşa *dawî* xilas dike.

Ev ‘eqîde ji hezar û du sed (1200) beytî zêdetir e. Bi vê hejmara beytên xwe, di diyalekta kurmancî de ‘eqîdeya herî mezin e.

Hersê beytên pêşî ji ‘eqîda Seyyîd ‘Ebdûlqadîr Erzen ev in:

*Bi hemdîllah min çêkir ev kîtab e
Xwûda bo me bigerîne sewab e
Hemû me’na Ayet û Hedîsan e
Ne ku ji ber xwo min ev nivîsan e
Gelek pêwistî heye bi evan e
Ji bo xort û zarokên me Kurdan e³²*

4.3.8- Melle ‘Ebdulwehab Öncü (Bernîştî) -‘Eqîda Îmanê (m.1937)

Ji keyrê her duwazdeh rêzên bi secî ku wek destpêkekê xwuya dike, ev ‘eqîde ji 156 beytan pêk hatiye.

Serê Berhema Melle ‘Ebdulwehab wiha dest pê dike.

*Eeey birayê ‘ezîz û guhdar
Pir rind û pak û dîndar
Berê xwo bide rêya Xwûdayê Cebbar,
Berê xwo mede rêya kaş û çewt û xwar û mar
Ku ew rêya pîs, rêya şeytan ê xeddar
Hûnê bibin poşîman û belengaz û jar*

31 Abdulhadî Ertekin, *Mela Yasîn Yusrî û ‘Eqîdenameya Wî Ya Bi Navê Ed-Durru’s-Semîn (metn-lêkolîn-ferheng)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, r. 6, 2017

32 Abdulhadî Ertekin, hb. r. 6

*Bi şûnde vegarandin tune,
 Çuqas hûn bikin qêrîn û gazî û hewwar
 Guhdarî bikin ezê bo we bêjim tişteki bi nezm û qa'ide
 Ji dil hişyar bin tê da heye ji bo dînê we gelek faîde
 Bi navê Xwûda Xaliqê bê zewal,
 Gelek hemd dikim ez ji bo Zu'l-celal
 Li canê Mûhemmed resûlê hînar,
 Bibarin Selat û Selam bê jimar
 Digel al û eshabê Wî pîr delal,
 Ji bo dîn telef kirne pîr can û mal
 Piştî Bismelê, Hemdelê, Selwelê,
 Beyan kim bo we 'ehda Qal û Belê³³*

4.3.9- Mela Ehmed Nas (Zinarexî)-Xulasa 'Eqîda Musulmanê Sunnî (m.1937)

Di sala 1992an de hatiye nivîsandin. Mela Ehmed Nas, beşên berhema xwe bi navê 'Behs' ji hevûdû veqetandiyê. Di bin *Behsan* de 'Fesl' bi cih kirîye. Berhem ji 3 behs û xatîmeyekê pêk hatiye. Behsa yekem, 33 beyt e. Behsa duwem, 84 beyt e. Behsa sêyem, 218 beyt e. Xatîme, 123 beyt e. Bi tevahî digihêje 458 beytan.

Hinek beytên 'eqîdeya Mela Ehmed Nas ev in :

*Nuho ku me halo nîyet kirî ya
 Em çêkin li ser mezhebê Sunniya
 'Eqîdek-ji nezana re hem zarûwa
 Bi Kurmancî bî ew bi ezmanê wa
 ...
 Heye bawerî me bi resûlê Xwûdê
 Digel wê şeri'et û teblîx didê*

*Bi ehkamê teklîfîyû wed'îye
 Mêr û hurr û jêra wehî hatiye³⁴*

4.3.10- Mela Yasîn Yusrî (Mele Yasînê Şemê)-Ed-Durru's-Semîn (m.1906-1994)

Hem bi teşeya nezmê û hem bi cûreyê berhema *Mesnewî* ye. Qalibê 'erûzê; muteqariba heşt pêngavî nesalim (mehzûf) e. Kêşa wê *fe'ûlun fe'ûlun fe'ûlun fe'ûl* e. Bi giştî 72 beyt e.

33 Abdulhadî Ertekin, hb. r.7

34 Abdulhadî Ertekin, hb. r. 7-8

Beyt 1-4: Her çar beytên pêşî hemdê Xwedê û selewatên li ser Resûlê Xwedê, malbat û heval û yarên wî ne.

Beyt 4-6: Naveroka bawernamê cih digre.

Beyt 6-9: Sebeba nivîsandina berhemê aşîkar dike.

Beyt 10: Navê berhemê diyar dike.

Beyt 11-13: Hejmara ruknên îmanê dibêje û pêwistiya baweriya bi wan rave dike.

Beyt 14-24: Bi yazdeh beytan ruknê îmanê ê yekem ku baweriya bi Xweda ye şîrove dike, sifate Xweda ê zatî, subûtî, wucûdî û ezeli yek bi yek bi xwendevanan dide nasîn.

Beyt 25-33: Ji ruknê îmanê ê duyem, baweriya bi firîşteyên Xweda û naskirina hinek firîşteyan em di van beytan de dibînin.

Beyt 34-48: Ruknê sêyem ji ruknê îmanê baweriya bi pirtukên ku Xweda sandiye ji insanen re, çend suhûf/rûpel ji kîjan pêxemberî re hatiye, kîjan pirtûk ji kîjan pêxemberî re hatiye, giringiya Qurana pîroz û hinek wesfên Qurana pîroz em di van 15 beytan de agahdar dibin.

Beyt 49-55: Bi heft beytan baweriya bi pêxemberên Xweda ku ji ruknê îmanê ê çarem e hatiye an ravekirin. Sifetên pêxemberan û hinek taybetiyên wan jî em di van malikan da dibînin.

Beyt 56-64: Ji ruknê îmanê ê pençem baweriya bi roja qiyamet û heşrê ye. Giringiya vê rojê, amadekirina cehennemê, pira siratê, weznandina xêr û gunehan em bi neh beytan dinasin.

Beyt 65-67: Ev her sê beyt mijara qederê ku ruknê şeşem e tîne zimên.

Beyt 68-69: Bi du malikan hejmara ruknê îslamê û navê wan sedema baweriyan çi ye bi hêsanî, bi zimanekî herikbar û şa’îrane aniye pêşberî me.

Beyt 70-72: Mela Yasîn di beyta 70an de ji xwe re dû’a kiriye û di her dû beytên dawî de jî selat û selamê Xweda ji pêxemberê me Muhemmed (a.s.) û heval û hogir û malbata wî re xwendiyê.

Herdû beytên pîşî;

Dikim bo te şukr û senaya kerîm

Bikî tu bi wan zêde serme ne’îm

Her dû beytên dawî:

We hem di li ser al û sehbê kiram

We etba’ê wan ta bi roja kiyam³⁵

35 Abdulhadî Ertekin, hb. r. 14-25

4.3.11- Mele Xalidê Zengokî Batikî- *Menzûmeya Eqîdeyê (m.1978)*

Ji destpêkek û 18 beşan pêk hatiye. Li gor hejmara beytên herdû rûpelên pêşî û rûpela dawî divê ev ‘eqîde 651 beyt be³⁶. Ji aliyê naverokê ve mijara berhemê; ruknê îman û Îslam û pirsên fiqhê ne.

‘Eqîde weha destpê dike;

Bi navê Xudayê hemî mexluqat

Ku Ellah e daîm bi navê lîzat

Errehmanî rizqa dide ew semed

Errehîmî rehmê dike bê ‘eded

Eqîde dibêjim bi îznê Xuda

Elhemdû lîllahî di her lehzê da

Bi van beyta bi dawî dibe;

Ya ‘ebdek azad ke ji bo rojekî

Ya du meha rojî bigir weqtekî

Weyaxud te’am bide şêst fuqara

Hem bi girî tewbe bike pur cara³⁷

4.3.12- Mele Ebdulhadiyê Comanî- *‘Eqîdeya Îmanê (m. 2004)*

Bi teşeya mesnewîyê hatiye nivîsandin. Li gor îstînsaxa Zeynelabidînê Amidî di nav 13 rûpelan de ku di her rûpelekê de 16 beyt cih digire hatiye nivîsandin. Beşa ‘eqaîdê û li dawîyê beşa îltîcayê wek du beş di vê ‘eqîdeyê de ne. Li gor hejmara rûpelan û beytên di rûpelan de bi cih bûne divê ev ‘eqîde ji 190 beytan pêk hatibe.

‘Eqîde weha destpê dike;

‘Eqîdem ev e pê dibim Musluman

Li ser her kesî ferz û ‘eyn e bizan

Çi erkanê Îslamê pêncin yekîn

Şêşin yê Îmanê ji bo ehlê dîn

36 Abdullah Ekici, *Zeynelabidînê Amidî: Jîyan Berhem û Xebatên Wî Yên Destnivîsî*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanîsta Ziman û Çanda Kurdî, r. 177, 2014

37 Abdullah Ekici, hb.r. 84-85

Û bi van beyta bi dawî dibe;*Di sala hezar û we sî mîetê**Di gel heştêyû çarê çû j hîcretê**Di bîstê temûzê di weqtê duha**Ji bo nazîmê zarî el fatîha³⁸***4.3.13- Şêx Ehmedê Feqîr - Menzûmeya 'Eqîdê (m.1832)**

Ev 'eqîde ji deh beşan pêk hatiye. Cudahîya vê 'eqîdeyê ji yên mayîn ev e ku menaqêbê her çar Xulefayê Raşîdîn, Hezretê Hesen û Huseyîn û Şêx 'Ebdulqadirê Geylanî jî di xwe de girtiye. Nivîskar ji bo her yekî beşek amade kiriye. Bi teşeya mesnewîyê hatiye nivîsandin û bi tevahî 163 beyt e. Taybetmendiyê vê berhemê ev e ku herdû beşên pêşî û beşa dawî ne tê de her heft beşên din her yek bi 14 beytan hatiye nivîsandin.

Destpêk weha ye;*Ser defterê îsmî îsmê Allah**Daîm ew e muste'an billah**Îsmê te ye îbtîdaê esma**Zatê qedîme la kel eşya***Bi van her dû beyta bi dawî dibe;***Ya Rebbî tu bikî bi heqqê Bazî**Ji Ehmed tu xerabiya ne xwazî**Lewra mûtemessikê terîq e**Barî bi wîra bibe şefî' e³⁹***4.13.14- Hacî Ebdulfettahê Hezroyî - Menzûme Fi'l-'Eqaid (m.1892-1975)**

'Eqîdeyê biçûk e. Bi teşeya qesîdeyê hatiye nivîsîn/nûsîn. Bi giştî 63 beyt e. Destpêk weha ye;

*Di tewhîda Xwûda da 'ebdê kemter**Di bêje nezîmkê wek 'uqdê cewher**Qedîme xaliqe mewlaye mewsûf**Bi ewsafê kemalê ey hunerwer*

38 Abdullah Ekici, hb.r. 119-120, 193

39 Mehmet Zahir Ertekin, *Şêx Ehmedê Feqîr û Dîwana wî*, Arşîwa taybet. Ev behrem bi pîte 'erebî bi nivîsa başûr hatiye nivîsandin. Wek pdf li ber dest e. Lê ji ber ku bê berg e nivîskar û weşanxane ne diyar e.

Dawî bi van beyta di qede;*Îlahî rehmeta te bom e meqsûd**Li fethî tu birêj feydê ji her dur**Tehîyyat selat û hem selaman**Li mewlaê mew hem cumle perwer⁴⁰***4.3.15- Mela Muhammedê Hezanî- ‘Eqîdetu’l-Îman (m.1939)**

Bi teşeya mesnewîyê ava bûye. Bi giştî 118 beyt e. 78 beytên serî ‘eqîde ye. 40 beytên dawî fiqh e. Mijarên fiqhê bi sernavê ‘fesh’ê wek beşekê bi navê ‘fi beyanî be’zel mesâilî’l-fiqhîyyetî’ cuda kiriye.

Her dû beytên pêşî evin;*Navê Allah her tû wî dest pê bike**Hem li pey Rehman Rehîmî çê bike**Hemdê wî ket û ji ber in’amê tam**Ber Mûhemmed sed selat û sed selam***‘Eqîde bi van beyta xilas dibe;***Ey Mûhemmedê Hezanî her mûdam**Bêje ber Ehmed Mûhemmed sed selam**Esselat û wesselamû ya Resûl**Al û eshabê te bin sahib qebûl**Tarîxa hicrê ji bo nezmê bizan**Xeyn û ta û cîm jimar be ey cûwan⁴¹***4.3.-16- Mele Nesreddînê Zoqeydî- Eqîdetu’l-Îman (m. 1935)**

Destpêk, erkânû’l-îslam, erkânû’l-îmanî, mebhesî ehwalî ebnaî’ d-dûnya we’zzecrî ‘enha û mebhesî rîcael feqîr îleyhî subhanehû we te’ala ed-du’ aî lî nefsihî we lî walîdeyhî wek çar beşên sereke di ‘eqîde de bi cih bûne. Di binbeşa erkânû’l-îslam de her pênc rûknên îslamê û di binbeşa erkanul îmanê de jî her şeş rûknên îmanê cih digire. Ji van beş û binbeşan mijarên ‘eqîdeyê jî eşkere dibin. Bi giştî 152 beyt e û bi teşeya mesnewîyê hatiye nivîsandin.

40 Doskî, Hb. r. 46-50

41 Doskî, H.b. r. 61-70

Bi van beytan dest pê dike;

*Bi navê Xwûda ez dikim îptîda
Çi navekî şîrîne navê Xwûda*

*Digel hemd û medh û sena û şükür
Ji bo wî Xwûdaê ku emrê me kir*

Beytên dawî evin;

*Di mîzanê bêje mebe tû melûl
Fe‘ûlun Fe‘ûlun Fe‘ûlun Fe‘ûl*

*Di nam û di weznê bibe tû besîr
Fexuz îinne haze’l-emre yesîr*

*Xwûdê rehmê ke li nazim mûdam
Digel esl û fêsl û hewaşî tamam⁴²*

4.4- ‘Eqîdeyên ku em negihîştin wan

- Şêx Ebdullahê Şemdînî -*Xulaseyê Eqâid*.
- Şêx Muhemmed Hezîn -*Cewheretu’l-Îman*, 200 beyt.
- Hacî Ebdulfettahê Hezroyî -*Tercumeya Bed’ul-Emalî*.
- Şêx Hebîbê Qadî -*Menzûmeya ‘Eqâid*.
- Mele Yasînê Şemê -*Tuhfetu’l-Esdîqa*, 333 beyt.
- Mele Ebdulhadiyê Comanî -*Manzûme fî-ridde*.
- Mele Ehmedê Delikî -*‘Eqîdetu’l-Îman-Gulçiqîna Xort û Zarokê Kurdan*, 418 beyt.
- Şêx Mûsayê Mêrdînî
- Muhemmed Helîmê Xursî
- M. Şefîk Aksu⁴³
- Mela Nûrulahê Godîşkî: *Çenta Yetîman*⁴⁴
- Şêx Sahib Varol (m. 1983), *Eqîdeya Îmanê*⁴⁵
- Mela ‘Elî ‘İlmî -*‘Eqîde*⁴⁶

42 Doskî, H.b. r. 29-42

43 Zilan, hb. r. 18-19

44 Abdurrahman Adak, *Helbestvanên Klasîk ji Perspektîfa Herêmi: Nimûneya Herêma Bedlîsê*, The Journal of Mesopotamian Studies, C: 1/1, Havîn 2016, r. 39

45 Abdurrehman Adak, *Nêrîneke Giştî Li Ser Helbestvanên Kurdînus yên Herêma Şîrnexê*, Nûpelda, hejmar 9, behar, 2012, r. 29

46 Necatê Zivingî, *Dîwana mela ‘Elî ‘İlmî-Jiyan, Berhem û Helbestên wî*, Banqa Heq, 2012, Îstanbul, r. 33-34

ENCAM

‘Eqîdeyên menzûm çawa cih didin xwe hevok bi awayekî din bê vegotin dê baştir be. Wek mînak: cihê xwe di edebiyata kurdî de girtine.

‘Eqîdeya Mewlewî a bi navê *‘Eqîdey Merdiyye* ‘eqîdeya herî mezin e. Bi devoka Soranî hatiye nivîsîn. Hejmara beytên wê 2441 e.

Bi devoka zazakî bi giştî 5 ‘eqîdeyên menzûm peyda bûne.

Bi devoka kurmancî gelek ‘eqîdeyên menzûm hatine nivîsandin. Em gihîştin 16 berheman û me danasîna wan kir, 13 ‘eqîdeyên menzûm jî di lîteratura Kurdî de em ji hebûna wan agahdar in lê em ne gihîştin wan.

Bi devoka Kurmancî cara yekem Şêx Ehmedê Xanî ‘eqîdeyeke menzûm nivîsandiye û bandor li nivîskarên piştî xwe kiriye.

Mela Muhemmedê Hezanî hem bi devoka Zazakî û hem bi devoka Kurmancî du ‘eqîdeyên menzûm nivîsandiye.

‘Eqîdeya ku beşê wê herî zêde ye ‘eqîda Mewlewî ye. Hejmara beşên wê 40 e.

Bi tevahî ‘eqîdeyên menzûm bi teşeya mesnevîyê hatibin nivîsandin jî lê cureyên wek qesîdeyê jî tîn dîtin.

Bi tevahî ‘eqîdeyên menzûm bi tîpê ‘erebî hatibin nivîsandin ‘eqîdeyên bi tîpê latinî hatine nivîsandin jî xwuya dibin.

ÇAVKANÎ

Adak, Abdurrahman, *Helbestvanên Klasîk ji Perspektîfa Herêmî: Nimûneya Herêma Bedlîsê*, The Journal of Mesopotamian Studies, C: 1/1, Havîn 2016, r. 39

Adak, Abdurrahman, *Nêrîneke Giştî Li Ser Helbestvanên Kurdînivîs yên Herêma Şîrnexê*, Nûpelda, hejmar 9, behar, 2012, r. 29

Akçay, Ali İhsan, *Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler: İnceleme Metin*, Doktora Tezî, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, 2011, r.5-6

Aydın. Ahmet, *Manzum Fıkıh Metinleri – I*, Usul İslam Araştırmaları, Sayı: 26, Temmuz-Aralık 2016, ISSN 1305-2632, s.137-147

Çelik, Ahmet, *İnanç Eğitimi Açısından Mağrib’te Kadınlara Yönelik Yazılan Akîde Eserleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, h. 43, Erzurum 2015, rr. 442-446.

- Çiftçi, Metin, *Eqîdenameyo Zazakî Yê Mela Mehemedê Hezanîyê*, (Metno Transkrîbe kerde, Wekenitîş û Açarnayîş), Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yüksek Lisans, 2015
- Çiftçi, Metin, *Edebîyatê Zazakî yê Klasîk de Eqîdenameyî*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, Cilt1, Sayı 2, Kasım 2015, r.117-119
- Doskî. T.Î, '*Eqîdenameyên Kurmancî*, Çapxaney Hecî Haşim, r. 19, 26, Hewlêr, 2010
- Ekici, Abdullah, *Zeynelabidînê Amidî: Jiyan Berhem û Xebatên Wî Yên Destnawîsî*, Teza Lîsansa Bilind, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, r. 177, 2014
- Ertekin, Abdulhadi, *Mela Yasîn Yusrî û 'Eqîdenameya Wî Ya Bî Navê Ed-Durru's-Semîn (metn-lêkolîn-ferheng)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, r.6, 2017
- Ertekin, Mehmet Zahir, *Şêx Ehmedê Feqîr û Dîwana wî*, Arşîwa taybet. Ev behrem bi pîtê 'erebî bi nivîsa başûr hatiye nivîsandin. Wek pdf li ber deste. Lê ji ber ku bê bergê nivîskar û weşanxane ne dîyar e.
- Karaca, Songül, Kadızâde *Mehmed Efendî, Manzûme-i Akâid*, (inceleme-tenkitli metin- sözlük-dizin), Yüksek Lisans Tezi, recep tayyip erdoğan üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü türk dili ve edebiyatı anabilim dalı, 2012, r.3
- Kılavuz, Ahmet Saim, "*Akâid*", DİA, cild, 2, s, 212.1989
- Mehwî, *Dîwanî Mehwî*, wêşanên Nefel, r. 120-132, Stockholm, 2007
- Mewlewî, -'*Eqîdey Merdîyye*, lêkolînewe û lêkdanewe mela 'Ebdulkerîm Muderris, pêndaçûnewe Fatih 'Ebdulkerîm, muntedî îqres-seqafî, 1988
- Qoxî, Ahmet Hilmi, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehc ul-Enam*, İhsan Yayınları, İstanbul, 2004
- Sevgi, Ahmet, *Molla Câmî'nin Akâit Risalesi ve Türkçe Manzûm Bir Tercümesi*, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2011, Sayı 26, s.1-4
- Yıldırım, Kadri, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II*, '*eqîdeya İmanê*, Avesta, r.42, İstanbul, 2008
- Zilan, Bilal, *Di Kitabê Muhemmedê Şêx Ensarî: "Raro Raşt" û "me'lûmatê Dînîye"* (metn û cîgêrayîş), Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî Enstîtûya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan, Tezê Lîsansê Berzî, r. 24-25, Mêrdîn, 2016
- Zivingî, Necati, *Dîwana mela 'Elî İlmî-Jiyan, Berhem û Helbestên wî*, Banqa Heq, 2012, İstanbul, r. 33-34